

профспілкових об'єднань, для чого є потрібною реорганізація та консолідація профспілкового руху. Перспективним напрямком дослідження за темою даної статті є вивчення впливу груп інтересів на процес правового регулювання соціального партнерства.

Бібліографічні посилання

1. **Зайцев Ю. К.** Соціалізація економіки України як стратегічна потреба її розвитку [Текст] : автореф. дис. д-ра... екон. наук: 08.01.01; Київ. нац. екон. ун-т. / Ю. К. Зайцев. – К., 2002. – 36 с.
2. **Колядич О. І.** Інститути соціально-трудових відносин в розвитку ринкової економіки другої половини ХХ ст. [Текст] : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.01; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана / О. І. Колядич – К., 2009. – 20 с.
3. Програма Ліберальної партії України [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lpu.org.ua/index.php?area=1&p=static&page=new-program>
4. Програма Партії регіонів України [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.partyofregions.org.ua/meet/program/>
5. Програма української соціал-демократичної партії [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.usdp.kiev.ua/?mid=148>
6. Програма партії «Батьківщина» [Електроний ресурс]. – Режим доступу: [http:// batkivshina.kharkov.ua/ukr/about_party/program.shtml](http://batkivshina.kharkov.ua/ukr/about_party/program.shtml)
7. Статут Партії регіонів України [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.partyofregions.org.ua/meet/statute/>
8. **Трунова Г. А.** Правове регулювання соціального партнерства в Україні [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.05; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого / Г. А. Трунова. – Х., 2008. – 20 с.

Надійшла до редколегії 12.01.11

УДК 321

В. С. Сергєєв

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

МЕРЕЖНИЙ ВИМІР ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Розкриваються основні підходи до сучасного розуміння громадянського суспільства, визначається його мережний характер.

Ключові слова: громадянське суспільство, трисекторна модель громадянського суспільства, двополюсна модель громадянського суспільства, політичне суспільство, концепція плюралістичного (багатоскладового) суспільства.

Раскрываются основные подходы к современному пониманию гражданского общества, определяется его сетевой характер.

Ключевые слова: гражданское общество, трехсекторная модель гражданского общества, двухполюсная модель гражданского общества, политическое общество, концепция плюралистического (многосоставного) общества.

The basic approaches to modern understanding of a civil society reveal, its network character are defined.

Keywords: civil society, three-sector model of civil society, bipolar model of civil society, political society, concept of a plural (consociation) society.

Громадянське суспільство є безсумнівною і фундаментальною цінністю для сучасного суспільства, воно є його ідеалом. Навіть у тих країнах, де громадянський розвиток має тривалу історію і значний потенціал, громадянське суспільство не завмирає у своїй генезі. Завжди існує його певна ідеальна форма, до якої прагнуть люди. У суспільстві відбувається постійне вдосконалення і відновлення ідеалів громадського життя.

У концептуальному плані варто розрізнити неформальні соціальні мережі зв'язків та стосунків від більш формалізованих та інституціоналізованих структур громадянського суспільства. Тобто громадянське суспільство розглядається як процес або рух і як інституцію. Перше – це громадянське суспільство у становленні, друге – це сформоване, інституціоналізоване громадянське суспільство. Тобто громадянське суспільство описується не просто як явище інституціоналізації свободи та правових відносин, а насамперед як система і структурний наслідок багаторівневого поєднання духовних, соціальних, культурних, економічних та інтелектуальних чинників, що утворюють певний життєвий світ та соціокультурну дійсність.

Слід констатувати, що мережний підхід практично не застосовується в дослідженнях громадянського суспільства. Поодинокі праці в цьому напрямку швидше свідчать про загальну можливість використання цього підходу, ніж про його продуктивне використання. Між тим саме від використання мережного підходу при дослідженнях громадянської активності та громадянського суспільства можна очікувати нових, цікавих результатів. К.О. Богуславська [2–3] обґрунтувала положення про доцільність поширення мережного аналізу на нові політичні структури та явища – політичні партії, громадянське суспільство, революції та акції протесту, парламентську коаліцію, оскільки їх діяльність розгортається на основі мережних технологій.

Метою даної статті є визначення мережного характеру громадянського суспільства на сучасному етапі його розвитку. Для досягнення цієї мети застосовуються методика традиційного аналізу документів.

На сьогодні сформувалося дві основні школи вивчення громадянського суспільства: лібералізм та комунітаризм. У їх рамках місця мережам практично не знаходиться. Зокрема, український

дослідник А. Карась стверджує, що «в силу певних обставин, в уявленні українських політичних та урядових кіл поняття громадянського суспільства сконцентрувалося на розумінні його як сукупності або мережі так званих неурядових організацій (НУО), що перебувають поза контролем держави і опонують їй. Такий підхід частково пояснюється однобоким сприйняттям інформації, яка, передусім, стосується сучасних актуальних питань західноєвропейського розвитку та некритичним засвоєнням історичного досвіду, притаманного для країн з ринковою економікою, фрагменти знань про що поширюються через освіту без належного врахування специфіки минулого й сучасного України». Тому «інтерпретація природи громадянського суспільства через зведення її до НУО далеко не дає повноти його розуміння» [7, с. 13–14].

З одного боку, поширена думка, що природа громадянського суспільства, з його інтенцією до солідарності, інтеграції й міжсуб'єктної взаємодії, обумовлюється спонтанним волевиявленням індивідів, які діють незалежно від (поза нав'язуванням) доктрини «всезагального блага» чи культурних передумов єдності. Основною тут стає прийняття універсальної спроможності змусу, або ж розсудку (здорового глузду), до раціональної чи консенсусної комунікації, компромісу, толеранції і миру. Загальною метою такого суспільства є хіба що створення умов для якомога повнішого задоволення спонтанічних потреб кожного індивіда. Такий підхід пов'язаний, як правило, з ліберальною традицією і обґрунтовується у працях Ф. Гайєка, Дж. Ролза, Е. Арато і Дж. Коген, Ю. Габермаса, В. Гелнера, Я. Кіша та інших.

Ключовим елементом еволюції громадянського суспільства, на думку А.Ф. Карася, «є міра здійснення свободи людини в соціальній, економічній та політичній сферах. Поширення чи стримування свободи тісно пов'язані з відповідними дискурсивними практиками та наявними в них «віртуально можливими світами», що існують у контекстах певної семіотичної реальності. Це дає підстави розглядати дискурсивні практики як структурну складову громадянського суспільства» [7, с. 7].

З іншого боку, склався такий аспект аналізу, крізь призму якого, не заперечуючи роль розуму в універсальних формах комунікації і справедливої співпраці, усе ж не менш важливого значення надається чинникам «незнання», необізнаності, традиції і культури. Вважається, що останні активно впливають на стан соціального життя і поза врахування їх значення – неможливо правильно витлумачити ані сенс стихійної активності, ані суть справедливої співпраці між людьми і народами. Людина, здійснюючи власну інтенцію до свободи, діє й поводить, застосовуючи свободу волі і роблячи той чи інший вибір не лише на основі раціонального розуміння і набутого знання (інформації) про світ, але також і на основі вольової дії, традиції, звичаю, естетичних уподобань чи відсутності належного знання, а це означає, що вона чинить під впливом ірраціональних мотивів. Підставою для подібних дій можуть бути культурні, релігійні і загально світоглядні уявлення. Міркування з

цього приводу знаходимо у працях (починаючи від Е. Берка й А. де Токвіля) Р. Нізбета, Е. Макінтайра, А. Селігмана, Е. Геллнера, Р. Патнема, Дж. Макліна та ін. Загалом цей підхід залишається близьким до т. зв. «республіканського» напряму, який також відомий під назвою комунітаризму, з переконаннями його прихильників у перевазі громади та «громадської порядності».

Деякі автори говорять про зникнення чи «вимивання» громадянського суспільства. Основною причиною цього вважають так звану керовану демократію, що, за влучним зауваженням В.Е. Гулієва, потрібно розглядати не тільки як науковий нонсенс, але й як капітуляцію громадянського суспільства перед владною бюрократією [5, с. 6].

Іншою причиною називають інформаційні комунікаційні та PR-технології, які перетворюють те, що раніше було громадянським суспільством, на віртуальний процес, певну демократичну телевізійну гру без виграшу. Ця причина, за спостереженням українського соціолога Ю.П. Сурміна, «є дійсно серйозною небезпекою на шляху становлення громадянського суспільства. Однак повна віртуалізація реального політичного і громадянського процесу практично неможлива», оскільки «на його шляху стає те саме громадянське суспільство» [10, с. 154].

Найбільш продуктивним за сучасних умов є розуміння громадянського суспільства як своєрідного буферу між суспільством і державою (див.: [4; 6; 9]). Тут під громадянським суспільством розуміють сферу розвинених соціальних відносин і громадської участі на протиположності більш суворим діям держави та економіки. Здебільшого громадянське суспільство – це могутнє утворення на протиположності всім галузям влади, ефективний спосіб контролю за ними.

По суті, громадянське суспільство – це особливий аспект бачення суспільства, аспект реалізації людиною себе як громадянина. Останній – це член політичного співтовариства чи держави, який має чіткі права й обов'язки, що накладаються на нього цим членством. Як вважає російський культуролог В. М. Межуєв, громадянин – «це людина, яка добровільно взяла на себе функцію політика чи хоча б суспільного діяча, який вільно, разом з іншими, бере участь в обговоренні й вирішенні всіх найважливіших суспільних справ, який живе не тільки приватними, але і загальними інтересами. На відміну від професійного політика, він політик не за посадою, на яку обраний чи призначений, а за усвідомленням свого громадянського (чи суспільного) обов'язку» [5, с. 8]. Звідси випливає, що громадянське суспільство – це суспільство людей, які мають права й обов'язки громадян стосовно держави, а держава має права й обов'язки стосовно громадян.

Громадянське суспільство часто ототожнюють з так званним «третьим сектором». Є. Белокурова вважає, що третій сектор є сукупність некомерційних недержавних організацій, діяльність яких спрямована на соціальну інтеграцію, виконання соціальних послуг щодо членів даної організації або інших членів суспільства [1, с. 46]. Важливим моментом діяльності третього сектора є його повна незалежність від виконавчої влади, оскільки саме з органами

цієї гілки державної влади громадянам доводиться стикатися в реалізації своїх прав і свобод, і саме контроль за виконавчою владою є дуже важливим в діяльності третього сектора.

С. Панцир для розкриття поняття «третього сектора» пропонує враховувати завдання мікро- і макrorівнів трисекторної моделі [8]. Для завдань мікрорівня трисекторна модель повністю себе виправдує, оскільки вона ділить організації за принципом отримання і розподілу ресурсів, а також формою власності і відношення до отримання прибутку. Саме у цій схемі виникають визначення організацій третього сектора як неприбуткові некомерційні, невідприємницькі та ін. Для завдань макrorівня трисекторна модель не працює, оскільки акцент зміщується в політичну площину, цю модель перетворюють на ідеологічну схему, намагаючись пояснити взаємини влади і суспільства, особливо в посткомуністичних країнах. Це приводить до дезорієнтації груп активістів і неурядових організацій. Особливо, якщо за цю схему ще і платять грантові гроші. Крім того, пояснити проблеми становлення громадянського суспільства, виходячи тільки з економічних моделей, не зовсім коректно.

Більш результативною з політичних міркувань й корисною з дослідницької точки зору є двополосна модель, яка передбачає поділ на сфери «Public» і «Private». Між суспільством і владою існує демаркаційна лінія (політичні партії і навіколополітичні організації і структури). І якщо суспільство не займає ніші в цій соціальній сфері, то ці ніші займають організації типу «Public». Ця демаркаційна лінія становить своєрідне поле становлення громадянського суспільства. Саме тут виникають визначення громадянського суспільства як недержавних, неурядових організацій.

Деякі сучасні дослідники (зокрема, Е. Арато, Дж. Коген, А. Степан) розрізняють громадянське і політичне суспільство, щоб проаналізувати два рівні життєдіяльності асоціацій, які мають місце у перехідний період і взагалі у демократичних суспільствах. Стабілізація демократії та перспективи демократизації залежать від розвитку складних двосторонніх стосунків між громадянським і політичним. Крім того, слід також розрізнити економічне суспільство, основою якого є форми власності та суто економічні об'єднання; політичне суспільство, основою якого є виборче право і політичні партії; громадянське суспільство, що ґрунтується на праві вільного спілкування, громадських об'єднань та рухах. Завдяки цьому ми отримуємо п'ятичленну матрицю, яка замінює традиційну двополосну модель «держава – суспільство».

Концепція громадянського суспільства також розробляється в рамках концепції плюралістичного (багатоскладового) суспільства. Тут концепція громадянського суспільства стає все більш популярною, але не існує її ясного або узгодженого визначення [17, с. 3]. Традиційна концепція громадянського суспільства підкреслює, що складові його організації повинні ґрунтуватися скоріше на універсальних, а не на вузьких критеріях [12, с. 20].

Таким чином, у змішаному суспільстві членство в неурядових організаціях не повинне обмежуватися особливими етнічними, релігійними, мовними або плеємінними групами. Коли життя групи ґрунтується на етнічних, релігійних, або плеємінних особливостях, політика часто стає битвою за перевагу інтересів кожної групи, наносячи шкоду суспільству в цілому [14–15]. Вимога універсализму як у теорії, так і в застосуванні урядом на практиці, часто може унеможливити для неурядових організацій представляти ключові сектори змішаного суспільства.

Існує, однак, інша концепція громадянського суспільства, яка була розроблена в категоріях розвитку. Тут громадянське суспільство визначається як «самоорганізація суспільства шляхом створення автономних, добровільних неурядових організацій, таких як, економічні підприємства, релігійні й культурні організації, трудові й професійні асоціації, незалежні засоби масової інформації й політичні організації» [21, с. 333]. Дане визначення протиставляється визначенню, що використовує М.-М. Моханмедоу [19], який виключає з концепту «громадянське суспільство» релігійні й етнічні групи, а також розглядає його як засіб запобігання або розв'язання суспільних конфліктів.

У цілому, ідея громадянського суспільства є привабливою для дослідження політичних мереж, але її необхідно уточнити, включивши до його складу організації як основні діючі особи, які ґрунтуються на етнічних, релігійних, мовних і плеємінних особливостях, різні за кількістю, проте серйозно розділені за кожним із цих принципів.

Особливої актуальності під час розгляду структури громадянського суспільства набуває проблема «змішаних» суспільних / приватних структур, які є ефективними в створенні стабільних політичних режимів протягом тривалого часу, із залученням держави, але не обов'язково при наявності державного лідерства [18, с. 22].

Стратегічна природа ведення переговорів у політичній мережі дозволяє картині «перемога / програш» мінятися від «нульової суми» до «позитивної суми» шляхом розвитку вільних довірчих зв'язків і повторюваної ігрової структури [13]. Таке ведення переговорів наближає взаємний обмін як необхідність для встановлення зв'язків співтовариства й приватної сфери з державою [16, с. 23]. Вирішення проблеми суспільної участі у формуванні політики частково можливе через поєднання поняття громадянського суспільства з деякими характеристиками політичних мереж [11, с. 3].

Таким чином, важливість громадянського суспільства полягає в тому, що воно може робити внесок у легітимність уряду, істотно висловлюючись за середній клас, що з'являється. Це може стати реальним тільки в тому випадку, якщо неурядові організації, які становлять ядро громадянського суспільства, значною мірою незалежні від уряду, і якщо вони широко представлені суспільством.

Бібліографічні посилання

1. **Белокурова Е. В.** Государство и «третий сектор» в Германии: от неокорпоративизма к смешанной модели [Текст] / Е. В. Белокурова // *Общественные науки и современность*. – 1999. – № 2. – С. 45–54.
2. **Богуславська К.** Становлення та розвиток мережного підходу до вивчення політичних процесів [Текст] / К. Богуславська // *Політичний менеджмент*. – 2006. – № 4. – С. 80–88.
3. **Богуславська К.** Характеристика та інтерпретація параметрів політичних мереж для дослідження взаємодії політичних акторів [Текст] / К. Богуславська // *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України* : зб. наук. праць. – Вип. 36. – К. : Знання України, 2007. – С. 18–27.
4. **Бойчук М. А.** Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії [Текст] : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01 / М. А. Бойчук. – К., 2007. – 20 с.
5. *Гражданское общество, правовое государство и право («Круглый стол» журналов «Государство и право» и «Вопр. филос.»)* [Текст] // *Вопр. филос.* – 2002. – № 1. – С. 3–51.
6. **Калініченко М. М.** Політико-владний потенціал громадянського суспільства в сучасній теорії політики [Текст] : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.01 / М. М. Калініченко. – К., 2006. – 20 с.
7. **Карась А. Ф.** Філософія громадянського суспільства у класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях [Текст]: Монографія / А. Ф. Карась. – К.; Львів : Кальварія, 2004. – 520 с.
8. **Панцир С.** Політична система та громадянське суспільство: протистояння чи співіснування? [Текст] / С. Панцир // *Проблеми й перспективи співпраці громадських організацій та політичних партій* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – К.: Лабораторія законодавчих ініціатив, 2002. – С. 11–12.
9. **Скворець В. О.** Громадянське суспільство і детермінанти оптимізації його розвитку в Україні [Текст] : автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / В. О. Скворець. – Запоріжжя, 2007. – 17 с.
10. **Сурмін Ю.** Сутність громадянського суспільства: проблеми і шляхи оптимізації його взаємодії з місцевим самоврядуванням [Текст] / Ю. Сурмін // *Актуальні проблеми державного управління*: зб. наук. праць. – Д.: ДРІДУ УАДУ, 2002. – Вип. 1. – С. 148–166.
11. **Carroll B. W.** Civic Networks, Legitimacy and the Policy Process [Text] / B. W. Carroll, T. Carroll // *Governance: An International Journal of Policy and Administration*. – 1999. – Vol. 12, № 1 (January). – P. 1–28.
12. **Hall J. A.** In Search of Civil Society [Text] / J.A. Hall // *Civil Society: Theory, History and Comparison* / J.A. Hall (ed.). – Cambridge: Polity Press, 1995. – P. 1–24.
13. **Heinz J. P.** Inner Circles or Hollow Cores? Elite Networks in National Policy Systems [Text] / J. P. Heinz, E. O. Laumann // *Journal of Politics*. – 1990. – Vol. 52. – P. 356–390.

14. **Holm J. D.** State-Society Relations in Botswana: Beginning Liberalization [Text] / J. D. Holm, P. P. Molutsi // Governance and Politics in Africa / G. Hyden (ed.). – Boulder: Lynne Rienner, 1992. – P. 111–132.
15. **Hyden G.** Governance and the Study of Politics [Text] / G. Hyden // Governance and Politics in Africa / G. Hyden (ed.). – Boulder: Lynne Rienner, 1992. – P. 1–17.
16. **Hyden G.** Reciprocity and Governance in Africa [Text] / G. Hyden // The Failure of the Centralized State: Institutions of Self-Governance in Africa / J.S. Wunsch, D. Olowu (eds.). – San Francisco: The Institute for Contemporary Studies, 1995. – P. 34–59.
17. **Fierlbeck K.** Fetishizing Civil Society [Text] / K. Fierlbeck // Globalizing Democracy / K. Fierlbeck (ed.). – Manchester: Manchester University Press, 1998. – P. 1–21.
18. **Kenis P.** Policy Networks and Policy Analysis: Scrutinizing a New Analytical Toolbox [Text] / P. Kenis, V. Schneider // Policy Networks: Empirical Evidence and Theoretical Considerations / B. Marin, R. Mayntz (eds.). – Boulder : Westview Press, 1991. – P. 189–201.
19. **Mohamedou M.-M.** Political Transformation and Democratization: New Patterns of Interaction Between Public Administration and Civil Society in North Africa [Text] / M.-M. Mohamedou // International Review of Administrative Sciences. – 1998. – Vol. 64. – P. 73–82.
20. **Shills E.** The Virtue of Civil Society [Text] / E. Shills // Government and Opposition. – 1991. – Vol. 26. – P. 3–20.
21. **Tong Ya.** State, Society and Political Change in China and Hungary [Text] / Ya. Tong // Comparative Politics. – 1994. – Vol. 26. – P. 333–353.
22. **Walker J. L.** Introduction: Policy Communities as a Global Phenomenon [Text] / J. L. Walker // Governance. – 1989. – Vol. 2. – P. 1–4.
23. **Wunsch J. S.** Beyond the Failure of the Centralized State: Toward Self-Governance and an Alternative Institutional Paradigm [Text] / J. S. Wunsch // The Failure of the Centralized State: Institutions of Self-Governance in Africa / J. S. Wunsch, D. Olowu (eds.). – San Francisco: The Institute for Contemporary Studies, 1995. – P. 60–77.

Надійшла до редколегії 14.01.11

УДК 327.7

В. А. Сливенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ З МІЖНАРОДНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Розглянуто основні напрями державної політики у сфері боротьби з міжнародною злочинністю, проаналізовано взаємодію правоохоронців при